

**ПРАВОТО НА СПРАВЕДЛИВ СЪДЕБЕН ПРОЦЕС
В АСПЕКТА НА ПРАВОТО НА РАЗГЛЕЖДАНЕ НА
ДЕЛОТО ОТ НЕЗАВИСИМ И БЕЗПРИСТРАСТЕН СЪД,
СЪЗДАДЕН В СЪОТВЕТСТВИЕ СЪС ЗАКОНА.
ПРАКТИКА ВЪВ ВРЪЗКА С АКТУАЛНИ ЗА
БЪЛГАРСКАТА ДЕЙСТВИТЕЛНОСТ ВЪПРОСИ**

адвокат Златка Стефанова

**THE RIGHT TO FAIR TRIAL IN THE ASPECT OF
ENTITLEMENT TO A HEARING FROM AN
INDEPENDENT AND IMPARTIAL TRIBUNAL
ESTABLISHED BY LAW. RELATED CASE LAW IN THE
CONTEXT OF TOPICAL ABOUT THE BULGARIAN
REALITY QUESTIONS**

Zlatka Stefanova, attorney at law

In the presentation the subject is reviewed in the light of the following questions – if the random selection principle of case distribution set out in article 9 of the Judiciary system act is breached, are we faced with a court, established in breach of the law (according to the Supreme Court of Cassation's case law); is there a breach to the right of a civilian to a hearing from an independent court if he is tried by military courts (according to the case law of the European Court of Human Rights (ECHR)); what does the independence of the court constitute of and what are the objective and the subjective tests for impartiality of the court (according to the case law of the ECHR and the Supreme Court of Cassation).

Ключови думи: *independent court, impartiality of the court*

В изложението темата е разгледана през призмата на въпросите: ако бъде нарушен принципът за случайното разпределение на делата по чл. 9 от Закона за съдебната власт, изправени ли сме пред съд, съставен в нарушение на закона (според практиката на Върховния касационен съд

(ВКС)); нарушава ли се правото на независим съд на гражданите, съдени от военни съдилища (според практиката на Европейския съд по правата на човека (ЕСПЧ)); какво представлява независимостта на съда и какви са субективният и обективният тест за безпристрастност на съда (според практиката на ЕСПЧ и ВКС).

Подборът на темата е съобразен с актуалните проблеми, които стоят във фокуса на общественото внимание, и с обстоятелството, че е постигнат политически консенсус за необходимостта от конституционни промени, за да бъде гарантирана независимостта на съда. Тази необходимост назрява от години и е обратно пропорционална на спада на доверието в съдебната система.

Член 6 от Европейската конвенция за защита правата на човека (ЕКПЧ, Конвенцията), гарантира правото на справедлив съдебен процес. Текстът на разпоредбата, ведно с практиката на Европейския съд по правата на човека (Съдът, Европейският съд в Страсбург) определят съдържанието и обхвата на това понятие. Гаранциите за справедлив процес се отнасят и до гражданския и до наказателния процес. Гаранциите при защита на гражданските права и задължения обаче са по-ограничени в сравнение с тези, които трябва да се спазват при повдигнато „наказателно обвинение“ по смисъла на Конвенцията. Разглеждането на делата от независим и безпристрастен съд, създаден в съответствие със закона, равенството на средствата, публичното обявяване на съдебното решение и публичното провеждане на съдебното производство, с допустимите ограничения, са общите гаранции за справедлив процес и в наказателното, и в гражданското производство. А в наказателното производство, когато е повдигнато наказателно обвинение по смисъла на Конвенцията, съществуват и допълнителни гаранции, сред които е презумпцията за невинност, достатъчно време за подготовка на защитата, адвокат по избор, правото на безплатна служебна защита и превод.

Трябва да се отбележи, че гаранциите за независимост и безпристрастност на съда са относими и по чл. 5 от ЕКПЧ (правото на свобода и сигурност).

I. Изискването съдът да е съставен в съответствие със закона, се отнася не само до правната основа на съществуването на съда, но и за съдийския състав по всяко дело. Напоследък се наблюдава противоречива съдебна практика в България във връзка с изискването делата да бъдат разпределяни между съдиите на случаен принцип (чл. 9, ал. 1 от Закона за съдебната власт (ЗСВ)).

В решение № 168 от 7.05.2013 г. **Върховният касационен съд (ВКС), III НО**, приема, че е допуснато нарушение на принципа за случайно разпределение на въззивното дело с това, че в състава на съда е включен член-съдия, които не е избран чрез случайно разпределение. ВКС се е позовал на три решения на Съда в Страсбург – „**Киприяну срещу Кипър**“ на Голямата камера на ЕСПЧ от 15.12.2005 г., в което се подчертава, че впечатлението за безпристрастност на съда също е от значение за наличието на справедлив процес; на „**Мойсеев срещу Русия**“ от 9.10.2008 г., в което Съдът намира нарушение поради широките правомощия на административните ръководители да преразпределят делата; и на решението по делото „**Пиерсак срещу Белгия**“, според което е достатъчно безпристрастността на съда да е изглеждала открита за съмнения, за да се счете, че правото на справедлив процес е било нарушено. В решението на ВКС се посочва също, че „нарушенията във връзка със случайния подбор на докладчика по делото не са само такива, свързани с неговото администриране, но са довели до незаконност на състава, защото пораждаат съмнение в неговата независимост и безпристрастност. Порокът при избора на съдебния състав пряко влияе върху изискването за безпристрастен съд като гаранция за справедлив процес по смисъла на чл. 6, т. 1 от КПЧОС“.

В **Решение № 223 от 16.06.2014 г., ВКС, II НО**, стига до различни изводи. Фактите по делото са следните. За всички съдии в наказателното отделение на Великотърновския апелативен съд, освен за трима, са били налице основания за отвод. Председателят на съда е разпределил делото за разглеждане на състав от тези трима съдии, като сам е определил и докладчика измежду тях. Този състав на ВКС подчертава, че формалният подход, приложен от ВКС в решение № 168 от 7.05.2013 г., III НО, е недостатъчен. Позовавайки се на същите решения на Съда в Страсбург, този състав на съда обръща внимание, че всички те разглеждат конкретни казуси на нарушения на вътрешното законодателство за администриране на делата, но винаги в светлината на това дали нарушението води до извод за липса на безпристрастност или не. Затова, след като констатира, че в случая не е приложен принципът за случайно разпределение на делото, ВКС прилага обективния и субективния тест (за тях виж по-долу в изложението), за преценка на безпристрастността на съда. В крайна сметка ВКС приема, че е допуснато нарушение на чл. 9 от ЗСВ, защото делото не е разпределено случайно, но то е могло да бъде разгледано само от тези трима съдии, защото за другите е имало основания за отвод. От мотивите на присъдата не може да се направи извод за предубеждение у докладчика по делото. Следователно нарушението на чл. 9 от ЗСВ, но при липса на предпоставките по чл. 29 от НПК

(основания за отвод на съдиите), не е довело до нарушаване на чл. 6 от ЕКПЧ, в аспекта разглеждане на делото от безпристрастен съд, съставен в съответствие със закона.

II. Понятието „независимост“ в текста на чл. 6 от ЕКПЧ се отнася до връзката между съдията и администрацията. За преценка на независимостта имат значение начина на назначаване на съдиите и на определяне на съдебните заседатели, срокът на мандата им, съществуването на гаранции срещу натиск отвън и въпросът дали органът изглежда независим.

Освен да е независим от изпълнителната и законодателната власт, отделният съдия следва да е свободен (...) и от натиск вътре в системата“ (решение по делото **Хрикин срещу Русия**).

1. Актуален за България въпрос е дали военните съдии отговарят на критерия за независимост по смисъла на чл. 6 от Конвенцията, доколкото съдиите в тях са действащи кадрови офицери. През месец март 2015 г. Съдът в Страсбург постанови решение по делото **Поп срещу Румъния**, в което прие, че дело срещу гражданин, разгледано в две инстанции от военни съдилища, а в третата инстанция – от гражданен съд, не е разгледано от независим съд по смисъла на Конвенцията. Решението по делото Поп препраща към решението **Мазни срещу Румъния** от 2006 г. А то е основополагащо. Съдът, базирайки се на становище на ООН по чл. 14 от Международния пакт за граждански и политически права и на практиката на Интерамериканския съд по правата на човека, приема, че военните съдии, макар да се назначават и обучават като гражданите, са част от действащата армия. Те получават възнагражденията си от Министерството на отбраната и са дисциплинарно подчинени на армейски правилник, поради което не отговарят на критериите за независимост. Съденето на граждански лица от военни съдилища, независимо от това дали са обвинени в престъпление, свързано с друго, извършено от военнослужещ или в съучастие с военнослужещ, нарушава правото им на независим съд. Като неоснователен е отхвърлен доводът на правителството, че ако има връзка между обвиненията срещу военнослужещ и гражданско лице, за изясняване на истината по делото е по-добре обвиненията да бъдат разгледани в едно производство пред военен съд. Съдът подчертава, че даването на обща юрисдикция по категории дела на военните съдилища е в нарушение на правото на справедлив процес в аспекта независим съд. И изрично посочва, че ако все пак се наложи военен съд да съди гражданско лице, трябва да се изложат мотиви за изключителните обстоятелства, които налагат това.

III. По принцип „безпристрастност“ означава липса на предразсъдъци и пристрастия. Безпристрастността изисква съдът да не е предубеден в полза или във вреда на някоя от страните по делото, а да се ръководи само от доказателствата и закона. Според установената практика на Съда наличието на безпристрастност по смисъла на чл. 6, т. 1 трябва да се определи чрез субективен и обективен подход.

1. Субективният подход цели да се установи личната непредубеденост на членовете на съдебния състав – дали показват лични предразсъдъци и пристрастия по дадено дело. Субективната безпристрастност на съдиите се презумира, освен ако няма данни за обратното (например **Линдон, Очаковски-Лоренс и Жули срещу Франция**, решение от 22.10.2007 г.). В решението по делото **Кракси срещу Италия** от 5.12.2002 г., а също и в решението **Димитров и други срещу България** от 31.08.2014 г. Съдът приема че „съдиите притежават опит и образование, които им позволяват да избегнат всяко външно за процеса внушение“. Не така обаче стои въпросът със съдебните заседатели, които са представители на обществеността и поради това са податливи на влиянието от общественото мнение и коментари в медиите. Извод за лична предубеденост на съдията може да бъде направен от поведението му по време на делото, от негови изявления по време на делото или от съдържанието на решението.

1.1. Пример за поведение, което поставя въпроса дали съдията е субективно безпристрастен по време на делото има в решението **С. Г. срещу Обединеното кралство** от 19.12.2011 г. В него Съдът не е намерил нарушение на правото на безпристрастен съд, но е обсъдил поведението на съдията спрямо защитата и дали то е имало „смразяващ ефект“, респективно дали е попречило на страните да упражняват правата си. Съдът е приел, че защитникът е бил прекъсван многократно от съдията, което го е смутило и объркало, но пък защитната теза е била взета предвид. Съдът е приел, че въпреки „прекомерните и нежелани намеси“ на съдията, като цяло производството не е несправедливо.

Сходно е решението по делото **Рамишвили и Кохреидзе** от 27.01.2009 г. Съдът е приел, че е липсвала „независимост“ – от една страна, защото е било пристрастно поведението на съдията, председателстващ заседанието, а от друга, защото в съдебната зала са присъствали голям брой служители под прикритие, които са контролирали положението в съдебната зала вместо съдията.

- 1.2. Изявления, направени извън съда от съдията, са дали основание за констатирането на нарушение на изискването за безпристрастен съд в решението **Лавенц срещу Латвия** от 28.11.2002 г. В интервю, публикувано във вестник, съдията, разглеждала делото, изразила учудването си, че подсъдимият продължава да твърди, че е невинен, и го посъветвала да докаже невинността си.
- 1.3. Пример за случай, в който съдът формално и обективно е отговорял на изискванията на закона за безпристрастно правораздаване, но пък е формирал вътрешното си убеждение по начин, който е подронил доверието в независимостта му, се третира в **Решение № 236 от 5.07.2012 г. на ВКС, I НО**. Касационната инстанция е приела, че от текста на решението ясно се вижда, че личните чувства на членове на състава са били водещи при решаване на делото. При аргументацията на намереното нарушение на правото на безпристрастен съд ВКС се е позовал на практиката на Съда в Страсбург (**Пиерсак срещу Белгия, Торгейр Торгейрсон срещу Исландия и Ментен срещу Холандия**).

В решението по делото **Параскева Тодорова срещу България** ЕСПЧ е приел, че съдът, разгледал делото, е бил пристрастен, защото е отказал да приложи условно осъждане спрямо лице от ромски произход по дискриминационни мотиви: „В конкретния казус съдът счита, че това е невъзможно и още повече – наслагва се едно чувство за безнаказаност по този начин особено у малцинствените групи, за които условното наказание не е осъждане.“ Европейският съд намира нарушение на справедливия процес в аспекта му безпристрастен съд, като отбелязва, че по този начин е създадено внушение за обществеността, че съдът е целял да наложи наказание, назидателно за ромската общност.

2. Обективният подход за преценка на безпристрастността на съда е свързан с въпроса дали начинът, по който е организиран или съставен, може да доведе до съмнения в безпристрастността на съда или на член на съдебния състав. В случая е без значение субективната безпристрастност на отделния съдия.

- 2.1. По делото **Алексей Петров срещу България** от 23.11.2010 г. Съдът не е намерил нарушение на аспекта „безпристрастен съд“ на справедливия процес срещу жалбоподателя заради това, че един и същи съдия е разгледал дело от частен характер,

а впоследствие същият съдия е разгледал друго дело между същите страни във втората съдебна инстанция.

- 2.2. По делото **ДМТ срещу Словакия** Съдът е посочил, че непрозрачното и немотивирано преразпределяне на образувани вече дела в рамките на един съд е в нарушение на правото на разглеждане от съд, създаден в съответствие със закона.
- 2.3. В решението по делото **Конталексис срещу Гърция** Съдът намира нарушение на обективната безпристрастност поради съмнение в прозрачността и истинските мотиви на замяната на титулярния съдия с резервен.

В края на това изложение искам да се спра на едно решение на Съда в Страсбург от 2013 г. – **Олександр Волков срещу Украйна**. Това решение е особено важно не само защото обобщава практиката на Съда по отношение на критериите за независимост и безпристрастност, но и защото разглежда казус, много сходен с българската действителност. Жалбоподателят е съдия, отстранен от Върховния съд заради твърдения за професионални нарушения. Съдът намира, че делото за отстраняването му е разгледано от Висшият съдебен съвет, който не отговаря на изискванията за независимост и безпристрастност, защото членовете му са в зависимост от изпълнителната и законодателната власт. Освен това съществуват сериозни съмнения към субективната безпристрастност на лицата, които първо са извършили предварителното разследване, след това са поискали отстраняването на Волков, а накрая са взели участие и в изслушването му. Съдът е приел също така, че съставът на Върховния административен съд в конкретния случай не отговаря на изискванията за съд, определен със закон. И не на последно място – не е била налице правна сигурност по отношение на процедурните правила, които регламентират отстраняването на съдии.

Оставаме с надеждата предстоящите през 2015 г. конституционни промени и промени в Закона за съдебната власт да създадат правила, които да гарантират на гражданите, че делата им ще се разглеждат от независим и безпристрастен съд, съставен в съответствие със закона.